

Χάρος αιχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 4
VOLUME 4

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΜΑΪΟΣ 2005
MAY 2005

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
*Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης*

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ
ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Παππάς Βασίλης	- Πανεπιστήμιο Πατρών
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πατρών
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ
<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74456 fax: 24210 – 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα – Παναγιώτης Πανταζής
Λαγούτ: Παναγιώτης Πανταζής
Σχεδιασμός εξωφύλλου : Γιώργος Παρασκευάς – Παναγιώτης Πανταζής
Εκτύπωση: Αλέκος Ξουράφας
Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Περιεχόμενα

	Στεφάνου Ι., Μπούλα Ρ.	4
Οι Επιδράσεις της Παγκοσμιοποίησης στο Ελληνικό Αστικό Τοπίο		
	Μπαρμπόπουλος Ν., Μηλάκης Δ., Βλαστός Θ.	20
Αναζητώντας τη Μορφή της Βιώσιμης Πόλης: Κριτική Προσέγγιση του Συμπαγούς Πολεοδομικού Μοντέλου		
	Αρβανιτίδης Π.	46
Η Λειτουργία της Αγοράς Ακινήτων μέσα από το Πρίσμα των Αυθεντικών Θεσμικών Οικονομικών: Μια Θεωρητική Προσέγγιση		
	Γκιάλης Σ.	70
Χωρικοί Καταμερισμοί και Διαστάσεις των Άτυπων Μορφών Εργασίας: Η Περίπτωση του Τοπικού Παραγωγικού Συστήματος της Θεσσαλονίκης		
	Σπιλάνης Γ., Κίζος Θ., Κονδύλη Ι., Μισαπλίδης Ν.	106
Προσπελασιμότητα και Ελκυστικότητα των Νησιών του Αιγαίου		
	ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
	Γοσποδίνη Α.	136
Χωρικές Πολιτικές για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Μικρών Ελληνικών Πολεων		
	Δαγκλή Κ.	162
Σχέδιο Χωρικής Οργάνωσης και Αειφόρου Ανάπτυξης του Νομού Χανίων		
	ΑΠΟΨΕΙΣ	182
	Συνέντευξη με τον Jean Remy	184
	Remy J.	196
Χώρος και Κοινωνιολογική Θεωρία. Προβληματική της Έρευνας		

Σχέδιο Χωρικής Οργάνωσης και Αειφόρου Ανάπτυξης του Νομού Χανίων

Κορίνα Δαγκλή

Δρ. Πολεοδόμος-Χωροτάκτης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο νομός Χανίων διαθέτει σημαντικά πλεονεκτήματα για την προώθηση ενός σχεδίου αειφόρου ανάπτυξης. Η θέση του, στο δυτικό τμήμα του νησιού, προσφέρει ειδικές συνθήκες, ιδιαίτερα κλιματολογικές, καθώς επίσης και ένα ανάγλυφο που διαθέτει εξαιρετικά ορεινά χαρακτηριστικά, τόσο λόγω της σύστασης των υλικών (κυριαρχεί ο ασβεστόλιθος) όσο και λόγω της διατήρησης στρώματος χιονιού για πολλούς μήνες. Η νότια ακτή, απότομη και απομονωμένη, με μεγάλη ηλιοφάνεια, διαφέρει από τον υπόλοιπο νομό κυριαρχούμενη από άγρια και όχι ομαλά τοπία.

Αν και η οικονομική ανάπτυξη συντέλεσε στην συγκράτηση του πληθυσμού, του οποίου κύριες δραστηριότητες είναι η γεωργία και η κτηνοτροφία, δεν θα πρέπει να παραβλέψει κανείς και την πλούσια οικιστική κληρονομιά που αποτελούν τα πολυάριθμα χωριά. Τα χωριά αυτά είναι παράγοντες αρμονίας μέσα στα απόλυτα ισορροπημένα τοπία, τα οποία απειλούνται όμως σοβαρά από την γήρανση και την μετανάστευση του πληθυσμού.

Η επιβίωση αυτής της περιοχής εξαρτάται από τους ρυθμούς αξιοποίησης και ανάπτυξης μιας σπάνιας πατρογονικής κληρονομιάς, αφού το δυτικό τμήμα της Κρήτης είναι μια από τις λίγες νησιωτικές ζώνες στον μεσογειακό χώρο, που έχουν διατηρήσει πολύ καλά τα πρωτότυπα χαρακτηριστικά τους. Πρέπει λοιπόν να τύχει μιας ιδιαίτερης προσοχής από την Ευρώπη, την Ελλάδα και τις τοπικές αρχές, διότι έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει το ενδιαφέρον ενός νέου τουριστικού κοινού, το οποίο αναζητά την επαφή με

την φύση, τη γνωριμία με τον τρόπο ζωής των κατοίκων και έναν αυθεντικό πολιτισμό που διαχέεται καθημερινά από τον πληθυσμό. Το κοινό αυτό μπορεί να διακρίνει τα χαρακτηριστικά ενός τόπου που συντηρεί την φύση, την πατρογονική κληρονομιά και τον μεσογειακό νησιωτικό πλούτο.

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στόχος της μελέτης είναι η σφαιρική προσέγγιση μιας χωροταξικής αξιοποίησης της περιοχής, προσαρμοσμένης στα χαρακτηριστικά της, φυσικά, ανθρωπολογικά και πατρογονικά.

Προστασία της φυσικής κληρονομιάς

Ο νομός Χανίων χαρακτηρίζεται από κυριαρχία των ορεινών όγκων, αφού σχεδόν τα 2/3 της έκτασής του εκτείνονται σε μεγάλο υψόμετρο, το 20% σε ημιορεινές περιοχές και μόνο το 18% σε πεδιάδες (Περιφέρεια Κρήτης, 1998). Από τα δυτικά προς τα ανατολικά η περιοχή κυριαρχείται από τον επιβλητικό όγκο των Λευκών Ορέων που σβήνει στα βόρεια σε μια κεκλιμένη επιφάνεια, αποτελούμενη από λόφους με ομαλή κλίση αλλά στα νότια βυθίζεται απότομα, αφήνοντας μόνο μια στενή και απομονωμένη λωρίδα γης, κατειλημμένη από γεωργικές καλλιέργειες. Το πιο εύφορο τμήμα είναι το βόρειο, που διαθέτει χαμηλές πεδιάδες και λόφους, σε επαφή με το ορεινό μέτωπο.

Κυριαρχούν οι ασβεστολιθικοί βράχοι που συνυπάρχουν μαζί με σειρές πετρωμάτων με πολύ σύνθετη σύσταση. Προς τα βόρεια, οι πρόσφατες προσχώσεις σχηματίζουν βαθιές και πλούσιες εκτάσεις. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η παρουσία μιας ορεινής ζώνης αποτελούμενης από εκτεταμένες λοφοσειρές (που φτάνουν ή ξεπερνούν σε ύψος τα 2.000 μ.), ψηλά οροπέδια και βαθιά και κατακόρυφα φαράγγια (Σαμαριάς, Βολακιά, Νίμπου). Το οροπέδιο του Ομαλού σε υψόμετρο 1.500 μ. προήλθε πιθανόν από μια εκτεταμένη αποσάθρωση, (ανάλογη με αυτή του Ασκύφου στα 680 μ. ύψος), του ασβεστολιθικού υπόβαθρου (Εταιρεία Τουρισμού Κρήτης, 1999). Αυτό το μαζικά απολιθωμένο καρστικό πέτρωμα αποτελεί μία αξιόλογη δεξαμενή νερού, το οποίο ο νομός έχει απόλυτη ανάγκη για την ανάπτυξή του και πρέπει να το προστατεύσει. Τα αποθέματα νερού φαίνεται ότι γενικά επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες της περιοχής και να ικανοποιήσουν την έντονη ζήτηση γιατί οι χείμαρροι είναι διάσπαρτοι σε όλη την έκταση του νομού (Πελεκανιώτικος, Κακοδικιανός, Ταυρωνίτης, Κερίτης, Αλμυρός). Η παροχή είναι επίσης εξασφαλισμένη από πολυάριθμες πλούσιες πηγές (Στύλου, Αρμένες, Καλύνες) σε εδάφη μεταμορφωσιγενή και σε ασβεστολιθικές ζώνες.

Το κλίμα του δυτικού τμήματος της Κρήτης είναι σαφώς το πιο υγρό σε όλο το νησί, παρά το ότι η συνήθης θερινή μεσογειακή ξηρασία είναι πάντα εμφανής. Γενικά, η πόλη

των Χανίων έχει περίοδο δύο ή τριών μηνών χωρίς βροχοπτώσεις (109 ημέρες βροχής τον χρόνο) αλλά το ετήσιο ύψος βροχής είναι ψηλότερο από την υπόλοιπη Κρήτη. Πράγματι, αν και οι βροχοπτώσεις παραμένουν χαμηλές στις παράκτιες ζώνες (625 χιλ. στα Χανιά για την περίοδο 1971-1981 και 503 χιλ. στην νότια ακτή) με μεγάλες αυξομειώσεις κατά την διάρκεια του χρόνου, αρχίζουν να αυξάνονται με το υψόμετρο για να ξεπεράσουν τα 1.400 χιλ. και σχεδόν να φτάσουν τα 2.000 χιλ. στα Λευκά Όρη, όπου το μεγαλύτερο υψόμετρο υπερβαίνει τα 2.000μ.(2.454 μ.) (Περιφέρεια Κρήτης-Πρόγραμμα ALTENER II, 1999).

Υπάρχουν πάντως σημαντικές διαφορές που έχουν σχέση με την τοποθεσία (προστατευμένες περιοχές ή εκτεθειμένες σε ανέμους και σε υγρές αέριες μάζες) και το υψόμετρο. Η δυτική πλευρά του νομού είναι άμεσα εκτεθειμένη στα ρεύματα που έρχονται από την δύση και αυτό εξηγεί την παρουσία του χιονιού, που μπορεί να διατηρηθεί για δύο ή τρεις μήνες. Το σκηνικό που σχηματίζεται από το ανάγλυφο του εδάφους ευνοεί τις θερμοκρασιακές διαφορές που ενισχύουν την θερινή ξηρασία και συντελούν στην εξασθένηση της σχετικής υγρασίας κατά την περίοδο αυτή, με επιπτώσεις ευεργετικές για τους κουρασμένους ανθρώπινους οργανισμούς (όπως και ο καταπραϊντικός ρόλος της θάλασσας).

Ο τουρισμός στις υψηλές ζώνες θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρόσθετο κίνητρο για τους επισκέπτες, κατοίκους αστικών περιοχών, που έρχονται από την υπόλοιπη Ευρώπη και τις βόρειες χώρες διψασμένοι για ήλιο.

Ο συνδυασμός των γεωγραφικών και κλιματικών αντιθέσεων με την υποτονική ανθρώπινη δραστηριότητα σε ένα τμήμα του νομού, εξηγούν την διατήρηση πλούσιας χλωρίδας. Οπωσδήποτε ο δασικός πλούτος έχει εν μέρει καταστραφεί με την πάροδο των αιώνων. Είναι πάντως καλύτερα διατηρημένος στα μεγαλύτερα υψόμετρα και στο δυτικό τμήμα, όπου έχει διατηρηθεί πλούσια χλωρίδα και πανίδα, προσφέροντας ισορροπία και ελκυστικά τοπία (Λευκά Όρη, περιοχή του Έλους).

Η ζωή των ανθρώπων βασίζεται κυρίως στα αποθέματα νερού και την ύπαρξη καλλιεργήσιμων εδαφών. Η σπανιότητα των πηγών έχει οδηγήσει συχνά τους πληθυσμούς σε μετακίνηση προς τα κεφαλοχώρια ή τις κωμοπόλεις. Παρατηρείται πάντως μια αντίθεση, όλο και πιο εμφανής, ανάμεσα στις χαμηλές πλαγιές και τις πεδιάδες, όπου συγκεντρώνονται οι κάτοικοι και στις εκτάσεις με μεγαλύτερο υψόμετρο, όπου παρατηρείται έξοδος του πληθυσμού και υποβάθμιση. Εκεί απειλείται η ποιότητα των τοπίων και η διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, που αποτελούν την γοητεία και τους πόλους έλξης της περιοχής. Το υψόμετρο κατοικίας εντοπίζεται κύρια μεταξύ των 400 και 700 μέτρων. Τα χωριά διακρίνονται μέσα σε μια πράσινη θάλασσα από την οποία προεξέχει το καμπαναριό της εκκλησίας και διάσπαρτες οι άσπρες προσόψεις των σπιτιών.

Πολιτική αειφόρου ανάπτυξης

Ο στόχος μιας πολιτικής αειφόρου ανάπτυξης είναι τριπλός.

Πρώτον, αποσκοπεί, κύρια, στην διατήρηση των αποθεμάτων και της πατρογονικής κληρονομιάς, όπως του νερού, των δασών, της χλωρίδας (ενδημικές ποικιλίες) και της πανίδας (όπως για παράδειγμα των άγριων κατοικιών κρι-κρι του φαραγγιού της Σαμαριάς) και κυρίως στην αξιοποίησή τους, γιατί αυτά είναι τα στοιχεία που καθορίζουν την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος, το οποίο έχει ριζικά διαφοροποιηθεί από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι κατοικίες έχουν εναρμονιστεί με τρόπο πρωτότυπο και αξιοθαύμαστο με τις καλλιέργειες και το περιβάλλον.

Όμως, η δυσκολία προσαρμογής της παραδοσιακής κοινωνίας μεταφράζεται σε πτώση των εισοδημάτων στην περιοχή και αποτυπώνεται στην εγκατάλειψη των σκαμμένων στις πλαγιές χωραφιών, των λιθόκτιστων φρακτών που τονίζουν την μοναξιά των οροπεδίων και των μικρών πέτρινων σπιτιών, που καταμαρτυρούν τον δεσμό του Κρητικού με την γη του.

Η περιοχή αυτή είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη γιατί έχει γνωρίσει πολλές αλλαγές στην διάρκεια της ιστορίας της. Στην αρχαιότητα είχε πολλά δάση όπου ζούσαν ελάφια και αγριοκάτσικα. Η ανθρώπινη δραστηριότητα άσκησε μεγάλη πίεση σε αυτήν την πλούσια πατρογονική κληρονομιά (πυρκαγιές στα Σφακιώτικα δάση του 17^{ου} αιώνα, αποψίλωση κατά την διάρκεια της Τουρκικής κατοχής). Η προστασία των δασών που έχουν απομείνει αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη γιατί εξακολουθούν να υπάρχουν μεγάλοι κίνδυνοι υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Δεύτερον, μία πρόταση ανάπτυξης, οικονομικής και κοινωνικής, πρέπει κύρια να επικεντρωθεί στην ενίσχυση των υφισταμένων δραστηριοτήτων και στην ανάπτυξη νέων, για τις οποίες υπάρχει ήδη κάποια μικρή εμπειρία, όπως είναι η περίπτωση της Μηλιάς (κοντά στο Έλος), ενός μικρού χωριού που εκμεταλλεύεται τις ομορφιές μιας μικρής σκιερής κοιλάδας με καστανιές, για να προτείνει έναν νέο τρόπο ζωής. Το χωριό ξαναχτίστηκε σύμφωνα με τις παραδοσιακές συνθήκες ζωής (Περιφέρεια Κρήτης, 1995). Προσφέρει έτσι άμεση επαφή με τη φύση στη ζωή των ανθρώπων που το κατοικούν.

Κάθε ανάπτυξη προϋποθέτει την ανθρώπινη παρέμβαση. Απαιτείται η επιλογή μεθόδων ανάπτυξης για την δημιουργία εισοδημάτων, που να επιτρέπουν την επιβίωση του υφιστάμενου πληθυσμού και ακόμη και την προσέλκυση νέου. Η αποστολή λοιπόν των τοπικών συνεταιρισμών, του Ελληνικού κράτους και της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι να ενισχύσουν την επαγγελματική δραστηριότητα μέσω της βοήθειας για ίδρυση νέων επιχειρήσεων.

Τρίτον, η δυναμική που μπορούν να προσδώσουν οι συνεταιρισμοί έχει πολύ μεγάλη σημασία για κάθε αναπτυξιακό σχέδιο. Στην πρωτοβουλία τους θα βασιστεί η ωρίμανση

ενός συνολικού σχεδίου ανάπτυξης που να αποσκοπεί :

- Στην αξιοποίηση της υφιστάμενων παραδοσιακών κτισμάτων, για να τα θέσει στην διάθεση των τουριστών
- Στην δημιουργία δικτύων συγκοινωνίας που να καταργούν την απομόνωση, να υποβοηθούν τις μετακινήσεις των μόνιμων κατοίκων και των επισκεπτών αλλά επίσης και δικτύων βασικής υποδομής (πόσιμο και αρδευτικό νερό, αποχέτευση, ηλεκτροδότηση, τηλεφωνία και ηλεκτρονική επικοινωνία).
- Στην υποστήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για εξασφάλιση κεφαλαίων, ευνοϊκή δανειοδότηση και επιχορηγήσεις.
- Στην ενθάρρυνση της προώθησης νέων μεθόδων παραγωγής και νέων προϊόντων (αιολική ενέργεια, οικότουρισμός).

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κάθε μελέτη περιφερειακού προγραμματισμού προϋποθέτει προηγούμενη αποσαφήνιση των όρων της ανάπτυξης.

Ακριβής δημογραφική ανάλυση

Ο πληθυσμός της Κρήτης χαρακτηρίζεται από ομαλή αύξηση. Στον νομό Χανίων, από τους 120.000 κατοίκους το 1971 έχει φτάσει σήμερα σε περίπου 150.000 και ο ρυθμός αύξησής του είναι περίπου ο ίδιος με τους υπόλοιπους νομούς (0,8% ετησίως μεταξύ του 1991 και του 2001) (ΥΠΕΧΩΔΕ-Δ/νση Χωροταξίας, 1998). Η αύξηση αυτή πάντως σημειώνεται στις πιο χαμηλές ζώνες. Είναι λοιπόν απαραίτητο να γίνει ανάλυση για κάθε υπο-περιοχή και κάθε τομέα και διαίρεση, με κριτήριο το υψόμετρο, κατά ηλικία και σε συσχετισμό με τις οικονομικές δομές.

Καταγραφή της πατρογονικής κληρονομιάς

Η Καταγραφή της πατρογονικής κληρονομιάς είναι απαραίτητη ιδιαίτερα στα χωριά και αυτό προϋποθέτει βαθιά γνώση των φυσικών χαρακτηριστικών και των κινδύνων (χλωρίδα, πανίδα). Η φύση στον νομό Χανίων έχει ευαίσθητα σημεία, ιδιαίτερα στο εσωτερικό. Υπέροχα δάση, πλούσια χλωρίδα, απειλές για την πανίδα, ιδιαιτερότητες που οφείλονται στην σύσταση του εδάφους, το κλίμα ή τους χειμάρρους. Κοντά στις ακτές και ιδιαίτερα τις νότιες, που αποτελούνται από συμπαγή ασβεστολιθικά πετρώματα με απότομους βράχους, τα βάθη της θάλασσας είναι μεγάλα. Σε απόσταση 8 χλμ., δυτικά της επαρχίας των Σφακιών, το βάθος είναι 2.453 μ. Η απότομη και διάσπαρτη από υφάλους ακτή διαθέτει καταπληκτική ομορφιά. Οι εκμεταλλεύσιμοι χώροι είναι στενοί, με γραφικά

λιμανάκια και βράχους γεμάτους σπηλιές ενώ τα φαράγγια, τα σκαμμένα στη μάζα του εδάφους, πνίγονται από τα κυπαρίσσια, τα πεύκα και τα αρωματικά φυτά. Τα τοπία είναι μαγευτικά αλλά τα χωριά ελάχιστα όπως το Φραγκοκάστελλο, γνωστό για την παραλία του, η Χώρα Σφακίων, με σπίτια απλωμένα σε μία πλαγιά με απαλή κλίση, το Λουτρό, μικρό φυσικό λιμανάκι με μεγάλη κίνηση κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η Σούγια, κτισμένη στη θέση όπου βρισκόταν η αρχαία Σύια, η Αγία Ρουμέλη, μικρό χωριό τελείως απομονωμένο με παραλία από βότσαλα και νερά σπάνιας καθαρότητας, ο κολπίσκος του Αγίου Κύρκου, γνωστός για τις πηγές του και τα θερμά λουτρά και τέλος η Παλαιόχωρα, με την γοητευτική της τοποθεσία. Τα πλούτη αυτά είναι ανεκτίμητα και δεν πρέπει να αποκαλυφθούν στον τουρισμό παρά μόνο με πολλή προσοχή. Μπορούμε να αναφέρουμε επίσης την δυτική ακτή που εκτείνεται από την χερσόνησο της Γραμβούσας μέχρι την Ελαφώνησο, και παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες (γεωλογικές αντιθέσεις που εμφανίζονται με την μορφή βράχων ασβεστολιθικών, μεταμορφωσιγενών ή ηφαιστειογενών, χρωματισμένων με πρασινωπές ψηφίδες, κόκκινη άργιλο και θαλάσσια άμμο). Το χωριό Φαλάσαρνα ξεδιπλώνεται σε ένα ασυνήθιστο περιβάλλον, αφού η σημερινή θέση του παλιού λιμανιού είναι 500 μ. στο εσωτερικό της ξηράς και 8 μ. κάτω από το επίπεδο της θάλασσας και είναι μάρτυρας τεκτονικών μετακινήσεων που ανύψωσαν το δυτικό τμήμα του νησιού και βύθισαν το ανατολικό. Στις εκτεταμένες πλαγιές σχηματίστηκαν υπέροχα τοπία που θα γοητεύσουν τους λάτρεις της μεσογειακής νησιωτικής ομορφιάς.

Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση των στοιχείων που συνθέτουν την περιοχή, η προέλευση και τα χαρακτηριστικά τους, αποτελεί ακόμη ένα βασικό θέμα. Όπως επίσης η αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων (αγροτικά προϊόντα, χειροτεχνία, τουρισμός), καθορίζοντας τρόπους παραγωγής προσαρμοσμένους σε μια αγορά, όπου πρέπει να εκτιμηθεί η ζήτηση με κατάλληλη έρευνα. Νέες εμπειρίες (φυσικά προϊόντα, περιπλάνηση, συναναστροφή με τους κατοίκους) ζητούνται από ένα κοινό όλο και πιο πολυάριθμο. Το ίδιο ισχύει και για τα αγροτικά προϊόντα (βιολογικά) και την χειροτεχνία, που θα μπορούσαν να βρουν διέξοδο στην τοπική αγορά (τουριστική κατανάλωση) ή στο εξωτερικό (τυποποίηση).

Καθιέρωση ενός συστήματος ζωνών

Η Καθιέρωση ενός συστήματος ζωνών είναι σημαντική ώστε να λαμβάνει υπόψη τα στοιχεία της ανάλυσης για την εκτίμηση των χρηματοδοτήσεων και τον καθορισμό των μέσων για την υλοποίησή τους (χρηματοδότηση ευρωπαϊκή, ελληνική ή τοπική).

ΤΑ ΜΕΣΑ

Οι υποδομές

Απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή διότι αποτελούν την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης.

Το αγροτικό οδικό δίκτυο αποτελείται από περίπου 1.300 χλμ. δρόμων, με οδόστρωμα συνήθως σε μέτρια κατάσταση, βατό από οχήματα παντός εδάφους. Η κατάσταση είναι κακή στις ημιορεινές και τις ορεινές περιοχές (Κίσαμος, Κυδωνία). Καταβάλλεται ιδιαίτερα σημαντική προσπάθεια ολοκλήρωσής του, που κρίνεται απαραίτητη για την εξασφάλιση δυνατότητας πρόσβασης στους κατοίκους της περιοχής και τους επισκέπτες. Οι σύγχρονες συγκοινωνίες πρέπει να οργανωθούν, αρχίζοντας από την ολοκλήρωση των κυρίων αξόνων Ανατολής-Δύσης και Βορρά-Νότου, από τους οποίους ξεκινούν τα τοπικά δίκτυα. Ο κύριος άξονας διατρέχει την βόρεια ακτή από το Ρέθυμνο στα Χανιά και τον Κίσαμο. Οι υφιστάμενοι άξονες Βορρά-Νότου, οι οποίοι έχουν προστεθεί κάθετα, είναι αυτοί που οδηγούν στην Παλαιόχωρα και αυτοί που συνδέουν τις Βρύσες με την Χώρα Σφακίων. Προστίθενται μερικοί κάθετοι από τον Κίσαμο στο Έλος και από τα Χανιά στο οροπέδιο του Ομαλού. Αυτό το δίκτυο πρέπει να προσαρμοστεί στις κυκλοφοριακές ανάγκες για να εξυπηρετήσει τον κύριο οδικό άξονα κατά μήκος της ακτής αλλά πρέπει επίσης να συνδεθεί και με τους δρόμους προς τα χωριά και ιδιαίτερα αυτά τα οποία έχουν περιληφθεί στο αναπτυξιακό πρόγραμμα. Σε καμία πάντως περίπτωση οι περιφερειακοί δρόμοι δεν θα πρέπει να γίνουν οδοί μαζικής κυκλοφορίας, διότι η παρουσία αξόνων βαριάς κυκλοφορίας μπορεί να έχει αντίθετα αποτελέσματα από τα αναμενόμενα (μαζική κυκλοφορία, θόρυβος και δυσφορία για τον επισκέπτη, βλάβες στην ισορροπία της περιοχής).

Οι νέες τεχνολογίες στον τομέα των επικοινωνιών κάνουν δυνατή την πρόσβαση στις τοπικές αγορές και το άνοιγμά τους προς την παγκόσμια αγορά, χάρις στο Internet. Αυτό προϋποθέτει την προσαρμογή των τηλεφωνικών δικτύων στις σύγχρονες απαιτήσεις της ηλεκτρονικής επικοινωνίας και απαραίτητως την δυνατότητα δημιουργίας δικτυακών τόπων για τη διάθεση στην αγορά των τουριστικών προϊόντων της περιοχής.

Μέριμνα πρέπει να ληφθεί και για την υδροδότηση των χωριών (γεωτρήσεις) και την ποιότητα του πόσιμου νερού. Ο καθαρισμός είναι απαραίτητος, ιδιαίτερα στις καρστικές ζώνες, για να αποφευχθούν οι κίνδυνοι μόλυνσης των υπογείων υδροφόρων στρωμάτων.

Η διευκόλυνση προσβασιμότητας στην φυσική και ιστορική πατρογονική κληρονομιά

Η διευκόλυνση προσβασιμότητας στην φυσική και ιστορική πατρογονική κληρονομιά μέσω της οργάνωσης ενός δικτύου μονοπατιών, με σήμανση των σημείων συγκέντρωσης, υφίσταται ήδη σε τοποθεσίες γνωστές και οργανωμένες αλλά θα πρέπει να δοθεί η δυνα-

τότητα να αποκαλυφθούν και άλλοι θησαυροί της δυτικής ακτής, αναξιοποίητοι ακόμα και δυσπρόσιτοι ή περιοχές του εσωτερικού πολύ χαρακτηριστικές, όπως ο Ομαλός, το Έλος και τα υψίπεδα που περιβάλλουν τον όγκο των Λευκών Ορέων και την ορεινή πλευρά του οπισθίου τμήματος (Παλαιόχωρα/Κάντανος). Κατά μήκος αυτών των οδοιπορικών πρέπει να διαμορφωθούν χώροι υποδοχής στα σπίτια των κατοίκων για άνετη διαμονή των επισκεπτών.

Δημιουργία νέων δικτύων παραγωγής και διανομής

Μια σημαντική παράμετρος τοπικής ανάπτυξης αποτελεί η δημιουργία νέων δικτύων παραγωγής και διανομής με μέριμνα για άμεση διάθεση των τοπικών προϊόντων ή με επί τόπου μεταποίηση (αγροτικές βιομηχανίες τροφίμων, αλυσίδες κατάψυξης) και εξασφάλιση της μεταφοράς τους σε νέες αγορές που αναζητούν αυθεντικά και ποιοτικά προϊόντα.

Βέβαια, οι συνθήκες παραγωγής (δημητριακά, φρούτα, αμπέλια, ελιές), στην περιοχή είναι ελάχιστα ευνοϊκές, διότι οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις είναι μικρές και τα εδάφη άγονα. Μια καλή όμως οργάνωση των δικτύων πώλησης (συνεταιρισμοί) μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματική, όπως επίσης και η χορήγηση σημάτων ποιότητας ή κατοχυρωμένων ονομασιών (μέλι, λάδι, φρούτα, λαχανικά, άνθη, αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά, τυριά). Αυτή η ετικέτα θα μπορούσε π.χ. να φέρει τον τίτλο "Προϊόντα από τα Λευκά Όρη". Απαιτείται αυστηρή τήρηση της τυποποίησης, φυλλάδιο των προδιαγραφών που διαθέτουν τα προϊόντα και κινητοποίηση των επαγγελματιικών ενώσεων, προκειμένου να εγγυηθούν την αυθεντικότητα, διότι πρόκειται για ένα μέσο οικονομικής αξιοποίησης και σημαντικών εσόδων για την ορεινή οικονομία.

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Συνολική ανάπτυξη του νομού

Κάθε προσπάθεια διευθέτησης του χώρου, με υλοποίηση στόχων που έχουν από πριν αποσαφηνιστεί, εντάσσεται στην πράξη σε ένα συνολικό σχέδιο ανάπτυξης, το οποίο έχει τύχει επεξεργασίας από ειδικούς αλλά έχει γίνει αποδεκτό και από τους κατοίκους.

Αυτό το σχέδιο πρέπει να προτείνει κάποιες βασικές κατευθύνσεις και να βασίζεται στις ιδιαιτερότητες των διαφόρων περιοχών και στις δυνατότητές τους. Ο νομός Χανίων παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία συνθηκών, γεωγραφικών, παραγωγικών και κοινωνικών. Οι δράσεις της ανάπτυξης πρέπει να ολοκληρωθούν στα πλαίσια ενός προγράμματος που να στηρίζεται σε τρεις αρχές :

- Διατήρηση της πατρογονικής κληρονομιάς, φυσικής και ανθρώπινης.

- Επιβίωση πληθυσμού αρκετού για να διασφαλίσει την συντήρηση της υπαίθρου και την συνέχιση των δραστηριοτήτων (ιδιαίτερα των νέων).
- Προώθηση μιας διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης, βασιζόμενη στον εκσυγχρονισμό των καλλιεργειών και των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και σε μια προσπάθεια ανανέωσης, ιδιαίτερα στον τομέα του τουρισμού, που είναι ένας από τους θεμέλιους λίθους της οικονομικής και κοινωνικής αναδόμησης.

Προώθηση ενός μοντέλου ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης, προσαρμοσμένου στις τοπικές συνθήκες και τις νέες απαιτήσεις

Μία από τις πρωτοτυπίες του νομού Χανίων είναι ότι διατηρεί ακόμη πολύ έντονα τα ίχνη ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής, που διαθέτει ήδη σημαντικούς τουριστικούς πόλους έλξης και αρκετό εξοπλισμό για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός κοινού, το οποίο, κατά το μεγαλύτερο μέρος του, είναι ακόμη ελληνικό. Επιβάλλεται όμως να συνδεθεί ο παράκτιος τουρισμός, που απαιτεί τον πιο "βαρύ" εξοπλισμό, με έναν εσωτερικό τουρισμό πιο "ελαφρύ" και στηριζόμενο σε διαφορετικές βάσεις.

Η σχέση της συνύπαρξης και της συμπληρωματικότητας πρέπει να ενταχθεί σε μια μορφή ανάπτυξης του τύπου "διατήρηση του φυσικού, οικονομικού, ανθρώπινου και πολιτιστικού πλούτου μιας μεσογειακής νησιωτικής περιοχής" ή "φυσικό περιφερειακό πάρκο", που εντάσσεται στο πλαίσιο των διατάξεων της οδηγίας "Natura 2000" της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν πρόκειται απλά για την βούληση να προστατευτεί το περιβάλλον με κάθε τίμημα αλλά αντίθετα να προωθηθεί ένας νέος τύπος ανάπτυξης, με πρωτοβουλία των τοπικών συνεταιρισμών και τοπικών παραγόντων, με την οικονομική και οργανωτική βοήθεια του κράτους, της νομαρχίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό προϋποθέτει επιλεκτικότητα διότι κάθε είδους ανάπτυξη βασιίζεται στα ισχυρά σημεία έλξης και δραστηριότητας (συνεταιρισμοί, επιχειρήσεις, δημόσιες υπηρεσίες, εκπαίδευση, υγεία και κοινωνική πρόνοια). Οι πόλοι ανάπτυξης είναι τα Χανιά, το Καστέλι Κισσάμου και το Μάλεμο στο Βορρά και η Παλαιόχωρα, η Αγία Ρουμέλη και η Χώρα Σφακιών στο Νότο. Υπάρχουν επίσης και πόλοι συγκεντρωμένοι στο εσωτερικό (Κίσσαμος, Έλος, Κάντανος, Βρύσες). Ο ρόλος τους πρέπει να ενισχυθεί ώστε να γίνουν τα κέντρα του δικτύου και της αναδιανομής της ροής των επισκεπτών.

Δραστηριότητες συνδυασμένες και πολυμερείς

Μία εκτεταμένη διευθέτηση του χώρου δεν μπορεί να σχεδιαστεί χωρίς πολιτική συναίνεση και χωρίς δεδομένη βούληση, σε διαφορετικά επίπεδα λήψης αποφάσεων και χρηματοδότησης. Το επιχειρησιακό σχέδιο προβλέπει σταδιακή υλοποίηση, σε σχέση με την τοπική

ζήτηση, με παράλληλη κάλυψη των εκδηλώσεων ενδιαφέροντος και των προτεραιοτήτων. Πρέπει να προσελκυστεί συγχρόνως δημόσια και ιδιωτική χρηματοδότηση.

Η δημόσια χρηματοδότηση θα εξασφαλιστεί από το κράτος, την Περιφέρεια της Κρήτης και την Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο των πολυάριθμων υφισταμένων προγραμμάτων για την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της γεωργίας, με σεβασμό στη φύση και την ανάπτυξη περιφερειακών περιοχών, που βρίσκονται σε οικονομική υστέρηση ή αντιμετωπίζουν ειδικές δυσκολίες (ορεινές περιοχές με κλιματολογικά προβλήματα).

Οι χρηματοδοτήσεις αφορούν κύρια την κατασκευή ή ανακαίνιση των δικτύων (οδικών, ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτρισμού, τηλεπικοινωνιών). Υποστηρίζουν όμως και τοπικές πρωτοβουλίες, δημόσιες ή ιδιωτικές, όπως για παράδειγμα σε θέματα τουρισμού:

- Αποκατάσταση κτιρίων και προσφορά καταλύματος στους τουρίστες μέσα στα σπίτια των κατοίκων.
- Προώθηση τοπικών πρωτοβουλιών στον τομέα της φιλοξενίας (τροφοδοσία φαγητού, τουριστικοί σταθμοί).
- Υποστήριξη σε τουριστικές επιχειρήσεις, όπως τα οικογενειακά ξενοδοχεία (επιχορήγηση και χαμηλότοκες πιστώσεις για εκσυγχρονισμό).
- Ενίσχυση των υποδομών του θαλάσσιου τουρισμού (Νότος) με σεβασμό στο περιβάλλον, τα τοπία και τη φύση.
- Χρηματοδότηση του εκσυγχρονισμού παραγωγικών δραστηριοτήτων και επιχειρήσεων, που προωθούν τοπικά προϊόντα (αγροτοβιομηχανίες τροφίμων, χειροτεχνία).

Προϋποθέσεις ολοκλήρωσης προγραμμάτων ανάπτυξης

Η ολοκλήρωση αυτών των προγραμμάτων βασίζεται σε τέσσερις απαραίτητες προϋποθέσεις:

- Αλλαγή νοοτροπίας και συμπεριφοράς, που συχνά αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες της προόδου.
- Ενίσχυση των δομών και της οργάνωσης και αποκέντρωσή τους προς τους πόλους έλξης σε όλη την περιοχή.
- Χορήγηση νέων εργαλείων ανάλυσης και μελέτης (συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Χανίων).
- Έρευνα αγοράς ώστε να προσδιοριστεί η ζήτηση και να προσαρμοστούν σε αυτήν οι προτάσεις που έχουν επιλεγεί, με τήρηση των υφιστάμενων συμβάσεων και συμφωνιών.

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΥΠΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΥ ΘΑ ΠΡΟΤΑΘΟΥΝ

Βόρειες περιοχές του νομού

Η επαρχία Αποκορώνου εκτείνεται από τον όγκο των Λευκών Ορέων μέχρι το ακρωτήριο Δράπανο. Αποτελείται από μια εκτεταμένη ζώνη λόφων που ανυψώνεται προοδευτικά μέχρι τα 800 μ. Είναι μια περιοχή αξιοποιημένη κύρια από γεωργικές χρήσεις, που καταλαμβάνουν το 25% της επιφάνειάς της. Η οικονομία είναι βασικά αγροτοκτηνοτροφική και δενδροκομική (αρδευόμενη) αλλά ο τουρισμός και η χειροτεχνία έχουν επίσης σημαντική παρουσία (Περιφέρεια Κρήτης, 2000). Η περιοχή διαθέτει αξιόλογο δίκτυο συγκοινωνιών, υποδομών και υπηρεσιών. Ελφωφείται από την γειτνίαση με τον νομό Ρεθύμνου, που και αυτός είναι καλά εξοπλισμένος τουριστικά. Διαθέτει επίσης εγκαταστάσεις μεταποίησης αγροτικών τροφίμων (ελαιουργεία, τυροκομεία, επιπλοποιεία). Τα κυριότερα κέντρα, ο Βάμος και οι Βρύσες, έχουν καλή κοινωνιακή σύνδεση με την υπόλοιπη περιοχή. Δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης υπάρχουν αν και αποτελεί πρόβλημα η ανεπάρκεια νερού για τις ανάγκες της άρδευσης και υγιεινής.

Κεντρικό τμήμα του νομού

Η επαρχία Κυδωνίας καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα του νομού και επηρεάζεται άμεσα από τον κεντρικό πόλο ανάπτυξης, την πόλη των Χανίων, της οποίας οι λειτουργίες διοίκησης και διεκπεραίωσης, που μπορούν να συνεισφέρουν στο πρόγραμμα ανάπτυξης, πρέπει να οργανωθούν και να ενισχυθούν (δημόσιες υπηρεσίες, επιχειρήσεις, ανωτάτη εκπαίδευση). Η περιοχή των Χανίων συγκεντρώνει ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού και χαρακτηρίζεται από μεγάλη πυκνότητα και ακμάζουσες αγροτικές δραστηριότητες (1/3 της επιφάνειας καλύπτεται από ελαιόδεντρα και εσπεριδοειδή στις αρδευόμενες ζώνες) αλλά και με τον βιομηχανικό και τον τουριστικό τομέα σε ανάπτυξη.

Αντίθετα, το νότιο τμήμα είναι πιο ορεινό (οροσειρές παράλληλες με τον όγκο των Λευκών Ορέων) και πιο απομονωμένο και η οικονομία του είναι ακόμα πολύ παραδοσιακή και σε ύφεση. Το ίδιο συμβαίνει και με τις περιοχές στο Κολυμπάρι και τον Αλικιανό. Μικρά κέντρα ακμάζουν μέσα σε ένα εκτεταμένο δίκτυο μικρών κοινωνιών, όπου η γεωργία (καλλιέργεια ελιάς και αμπελιών) φθίνει, εκτός από τις περιοχές όπου έχει αναπτυχθεί αρδευτικό δίκτυο (εσπεριδοειδή). Αντίθετα, η εκτροφή αιγοπροβάτων είναι περισσότερο ανεπτυγμένη. Ο εξοπλισμός που υπάρχει είναι μέτριος και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού πρέπει να ενισχυθούν (υδραυλικά δίκτυα, γεωργία, υποδομές οδοποιίας) (Περιφέρεια Κρήτης, 2000).

Δυτικό τμήμα του νομού

Η επαρχία Κισσάμου είναι η πιο δυτική. Καταλαμβάνει επιφάνεια που εκτείνεται από την στάθμη της θάλασσας μέχρι υψόμετρο 1.050 μ. Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις εκεί είναι πιο εκτεταμένες από αλλού (50%) και οι κάτοικοι, παρά το ότι μεταναστεύουν, πολύ συχνά επιστρέφουν. Είναι μια από τις περιοχές με την μεγαλύτερη αγροτική παραγωγή στο νησί. Ελαιόδεντρα, αμπέλια και δημητριακά συμπληρώνονται από καλλιέργειες σε θερμοκήπια, παρά το ότι η άρδευση είναι ανεπαρκής. Οι βιοτεχνικές δραστηριότητες είναι ανεπτυγμένες (ελαιουργεία, τυροκομεία, οινοποιεία, μάρμαρα) και ο τουρισμός ευδοκμεί στις ακτές (Κίσσαμος, Φαλάσαρνα, Χρυσοσκαλίτισσα) (Περιφέρεια Κρήτης, 2000).

Υπάρχουν πολύ μεγάλες δυνατότητες για την προώθηση ενός "ελαφρού" τουρισμού και την αξιοποίηση αξιόλογων τοποθεσιών.

Νότιο τμήμα του νομού

Οι νότιες επαρχίες είναι ταυτόχρονα οι πιο κλειστές αλλά και οι πιο πλούσιες σε δυνατότητες. Η επαρχία Σελίνου περιλαμβάνει τις περιοχές της Παλαιόχωρας, της Καντάνου και της Χώρας Σφακίων. Είναι άγριες, ελκυστικές και ελάχιστα ανοιχτές προς τα έξω. Παρά το ότι διαθέτουν εξαιρετικά πλεονεκτήματα, η διευθέτηση και αξιοποίηση των εκτάσεων απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή ώστε να σταματήσει την μετανάστευση και να δημιουργήσει έναν χώρο συμπληρωματικό με την ορεινή ζώνη, με σεβασμό σε ένα περιβάλλον υψηλής ποιότητας. Είναι η περιοχή που κινδυνεύει περισσότερο να γίνει αντικείμενο έντονων πιέσεων αποδόμησης, αν η αξιοποίηση των εκτάσεων, που πρέπει να προωθηθεί, να αγγίξει εξ αιτίας της κερδοσκοπίας και της μαζικής ροής τουρισμού. Θεμιτός θα ήταν ένας ήπιος συνδυασμός θαλασσιών δραστηριοτήτων (αθλημάτων, αναψυχής κ.λπ.) και ισορροπημένου τουρισμού, προσαρμοσμένου στις νέες τουριστικές ανάγκες, τις προσδοκίες του πληθυσμού και τις συνθήκες ενός εξαιρετικού φυσικού περιβάλλοντος.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΕΚΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μία διευθέτηση της περιοχής, προσαρμοσμένη στους στόχους που έχουν καθοριστεί από την προσέγγιση που έχει προηγηθεί, πρέπει να γίνει πειραματικά σε εκτάσεις, όπου θα έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι συνιστώσες του σχεδίου και να ενταχθούν σε μια προσπάθεια πρωτότυπη και νεωτεριστική.

Ζώνες προστασίας όπως η περιοχή των Λευκών Ορέων που παρουσιάζει τριπλό ενδιαφέρον

- Προστασία των φυσικών ιδιοτήτων και, κύρια, της δασικής ζώνης που εκτείνεται στην νότια πλαγιά και η οποία πρέπει να διασωθεί. Επίσης της περιοχής ασβεστολιθικών και καρστικών οροπεδίων, που σχηματίζουν μια υδρολογική δεξαμενή απαραίτητη για κάθε προσπάθεια βελτίωσης της αγροτικής παραγωγής της περιοχής και της τουριστικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Τα καρστικά υδροφόρα πετρώματα αποτελούν πολύτιμους χώρους αποθήκευσης, διότι οι κίνδυνοι υποβάθμισης της ποιότητας ή μόλυνσης από φυσικά αίτια ή ανθρώπινη παρέμβαση, είναι πολυάριθμοι. Τα οροπέδια πρέπει να καταστούν φυσικές δεξαμενές.
- Διαδρομές που έχουν ανακαλυφθεί σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους αλλά δύσκολες στην προσπέλαση, όπως για παράδειγμα το καταφύγιο του Καλλέργη, ένα από τα καλύτερα εξοπλισμένα στην Ελλάδα, όπου, μετά από πεζοπορία περίπου 1½ ώρας από τον Ομαλό, αποκαλύπτεται στα μάτια του επισκέπτη ένα εξαιρετικό ορεινό τοπίο (Λευκά Ορη).
- Ανάπτυξη χειμερινών αθλητικών δραστηριοτήτων, δεδομένου ότι ο όγκος των Λευκών Ορέων καλύπτεται από στρώμα χιονιού για ένα μεγάλο μέρος του χειμώνα.

Εκτάσεις με έντονες ιδιαιτερότητες

- Η κοιλάδα του Έλους, μερικά δασωμένη, που βρίσκεται στο δυτικό άκρο και υψώνεται μέχρι τα 1.187 μ., με πολλά χωριά κοντά στους οδικούς άξονες, όπως το Ελαφονήσι, σε μια μοναδική τοποθεσία στην δυτική ακτή και η Παλαιόχωρα στην νότια. Η μικρή κωμόπολη συνδέεται με τον Κίσσαμο με ασφαλοστρωμένο δρόμο που κάνει δυνατή και την πρόσβαση στον Βούτα, με ένα κλασικό τουριστικό δρομολόγιο.
- Η περιοχή του Φρε, κόμβος προσπέλασης προς τα οροπέδια.
- Η Χρυσοκαλίτισσα και το Ελαφονήσι, με ονειρεμένα τοπία, που όμως έχουν ταλαιπωρηθεί ανελέητα από πολύ βίαιες ανθρώπινες παρεμβάσεις. Σε ορισμένες παράκτιες περιοχές μπορούν να αναπτυχθούν ελαφρές τουριστικές εγκαταστάσεις, προσβάσιμες από την θάλασσα ή οδικώς από τον Πλάτανο, οι οποίες θα συμπλήρωναν τις δραστηριότητες στις ορεινές περιοχές.

Προτεινόμενες περιοχές

Η πιο ευνοϊκή ζώνη για έναν εκλογικευμένο πειραματισμό είναι η νότια ακτή. Δύο περιοχές προτείνονται παρακάτω.

Το πείραμα στην επαρχία Καστελλίου-Κισσάμου

Η κωμόπολη του Καστελλίου διαθέτει καλή αστική υποδομή. Είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη του νομού και πρωτεύουσα της επαρχίας Κισσάμου. Βρίσκεται σχετικά κοντά στα Χανιά αλλά ο πληθυσμός της δεν υπερβαίνει τις 15.000 κατοίκους. Παρόλα αυτά παρουσιάζει κάποια τουριστική κίνηση αν και βρίσκεται στο βάθος ενός κόλπου. Οι δυνατότητες υποδοχής τουρισμού είναι ελάχιστα αξιοποιημένες. Η περιοχή πάντως συνδυάζει αξιόλογες φυσικές ομορφιές και σημεία πολλαπλού ενδιαφέροντος, συχνά όμως με μικρή δυνατότητα προσπέλασης ή αγνοημένα από την τουριστική αγορά.

Η προσπάθεια μπορεί να στραφεί και προς την ενδοχώρα και να την αναζωογονήσει (Έλος, Πλάτανος και δυτική ακτή), καθιστώντας την αφετηρία τουριστικών διαδρομών και τόνωσης της ανάπτυξης, σε μία εκτεταμένη λοφώδη περιοχή που φτάνει σε υψόμετρο τα 920 μ.

Το σχέδιο αξιοποίησης της περιοχής βασίζεται στον τουρισμό και πρέπει να τον οργανώσει προοδευτικά σε τοπικό επίπεδο. Πρέπει να στηριχτεί σε δυο αρχές :

- ενίσχυση των λειτουργιών του αστικού πόλου.
- βελτίωση του οδικού δικτύου και της προσβασιμότητας προς ορισμένες τοποθεσίες, όπως το λιμανάκι του Σφηναριού, τα Φαλάσαρνα και η Γραμβούσα. Η επαρχία Κισσάμου μπορεί να γίνει ένα πειραματικό πεδίο για την ολοκλήρωση του τουριστικού εξοπλισμού στις ακτές και το εσωτερικό.

Πρόταση ανάπτυξης προσαρμοσμένη και συμβατή με την νότια ακτή : επαρχία Σελίνου και Παλαιόχωρα

Η επαρχία Σελίνου ακουμπάει στην νότια οροσειρά (παράλληλη των Λευκών Ορέων). Είναι η λιγότερη κατοικημένη και η περισσότερο απομονωμένη του νομού και απειλείται από την γήρανση του πληθυσμού και την μετανάστευση. Διαθέτει όμως ευνοϊκές προϋποθέσεις για μια ανάπτυξη προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις ενός νέου κοινού και στις προσδοκίες του πληθυσμού. Η οικονομία βασίζεται κύρια στην γεωργία (ελαιώνες και πολυκαλλιέργειες) αλλά η καλλιέργεια λαχανικών (σε θερμοκήπια) και οπωροφόρων δέντρων αποτελεί μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού σε ένα δύσκολο περιβάλλον (έλλειψη εδαφών, καλλιέργεια σε κλιμακωτά επίπεδα, απομακρυσμένες αγορές, αδράνεια λόγω παλαιών πρακτικών, μεγάλη μεταβλητότητα βροχοπτώσεων, κίνδυνοι διάβρωσης εξ αιτίας των καταγίδων) (Περιφέρεια Κρήτης, 2000).

Θαλάσσια σύνδεση

Ο θαλάσσιος δρόμος μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό πλεονέκτημα για την εμπορευσιμότητα της παραγωγής, με την πυκνωση των θαλάσσιων δρομολογίων. Η γραμμή που λειτουργεί από το 1930 έχει οπωσδήποτε σπάσει την απομόνωση της περιοχής αλλά είχε και αρνητικές επιπτώσεις (ελαχιστοποίηση των δραστηριοτήτων του λιμανιού της Παλαιόχωρας και ενίσχυση του ρόλου των Χανίων). Αυτή η μικρή κωμόπολη των 1.500 κατοίκων, απλωμένη στην πλαγιά, διαθέτει τα μέσα που θα της επιτρέψουν να παίξει τον ρόλο του πόλου, στην ανάπτυξη αυτής της πλευράς του νομού. Βρίσκεται στις εκβολές του χείμαρρου Κακοδικιανού, του οποίου η κοιλάδα επιτρέπει την πρόσβαση σε μεγαλύτερα υψόμετρα. Είναι απλωμένη σε ένα σωρό γεωλογικών εναποθέσεων, που συνδέει τα ερείπια του ενετικού κάστρου του Σελίνου με την σταθερή γη. Φαίνεται εντούτοις σαν αδιέξοδο, που δεν συνδέεται με την πρωτεύουσα παρά μόνο με έναν δύσβατο δρόμο, που θα έπρεπε όμως να είχε ενταχθεί σε ένα σχέδιο περισσότερο προσαρμοσμένο στις σημερινές κυκλοφοριακές συνθήκες. Η πρόσβαση από τον Βουτά και την Σαρακήνα θα επέτρεπε να συνδυαστούν οι ομορφιές των ακτών με αυτές των βουνών. Αντίθετα, η οδική σύνδεση με τα δυτικά, εκτός της δυσκολίας του εγχειρήματος, δεν ενδείκνυται γιατί αυτό το μέρος του νησιού, που διαθέτει μια άγρια ομορφιά, θα πρέπει να προστατευθεί και να μην είναι προσβάσιμο παρά μόνο από την θάλασσα. Αντίθετα, η τουριστική κίνηση μέσα στην πόλη και την περιφέρειά της καθώς και προς το νησί της Γαύδου, που βρίσκεται απέναντι (και του οποίου ο πληθυσμός έχει σχεδόν όλος μεταναστεύσει), θα πρέπει να τονωθεί.

Τα χαρακτηριστικά μιας διευθέτησης προσαρμοσμένης στο τοπίο

Η περιοχή με τις ιδιαίτερες συνθήκες του περιβάλλοντός της, προβάλλει σαν αντίβαρο ή εναλλαγή στην ανάπτυξη της νότιας ακτής και μπορεί να ποντάρει ταυτόχρονα και στον θερινό και στον χειμερινό τουρισμό, επειδή το κλίμα είναι και τότε ιδιαίτερα ευχάριστο. Η περιοχή διαθέτει υπέροχο παραθαλάσσιο τοπίο και ευνοείται και από την μικρή της απόσταση από ορεινές περιοχές, όπου υπάρχουν πολυάριθμα χωριά όπως η Κάντανος, στην καρδιά μιας περιοχής που έχει υποστεί πολλά από γερμανικά αντίποινα κατά την διάρκεια του τελευταίου παγκοσμίου πολέμου. Η αξιοποίηση της περιοχής προϋποθέτει μια τριπλή δραστηριοποίηση:

- Βελτίωση του δικτύου συγκοινωνιών.
- Αύξηση της δυνατότητας φιλοξενίας και της ποσότητας του ενοικιαζόμενου εξοπλισμού (θαλάσσια σπορ).
- Ενίσχυση των αστικών εισοδημάτων που προκύπτουν από αυτό το παράκτιο τμήμα.

Η έρευνα βασίζεται στην αποτύπωση της σημερινής κατάστασης και στα χαρακτηριστικά που μπορούν να προκύψουν σαν πλεονεκτήματα για την τουριστική αγορά, όπως

η ποιότητα και η διαύγεια του θαλασσινού νερού, οι υπέροχες παραλίες με λεπτή άμμο και μια ξεχωριστή ορεινή ενδοχώρα με ποικιλία τοπίων. Ο τουρισμός δεν πρέπει πλέον να απευθύνεται μόνο σε Έλληνες με χαμηλά και μεσαία εισοδήματα αλλά και σε επισκέπτες με υψηλά εισοδήματα και σε αλλοδαπούς. Η δυναμικότητα σε ενοικιαζόμενους χώρους πρέπει να ανέρχεται σε 8.000-10.000 κλίνες αλλά δεν πρέπει να ξεπεράσει αυτόν τον αριθμό για να διατηρηθεί η γοητεία και η ομορφιά της διαβίωσης σε αυτήν την παράκτια περιοχή.

Ένα ολοκληρωμένο αρχιτεκτονικό σχέδιο για το περιβάλλον και τις παραθαλάσσιες περιοχές

Η λογική συνιστά, σε πρώτο στάδιο, την βελτίωση και εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων εγκαταστάσεων και στην συνέχεια την επέκτασή τους. Η διευθέτηση της περιοχής της Παλαιόχωρας πρέπει σαφώς να αποσυνδεθεί από αυτήν άλλων περιοχών (Σούγια, Αγία Ρουμέλη, Χώρα Σφακίων/Φραγκοκάστελλο), ακόμα και αν στο σύνολό τους πρέπει να αντιμετωπιστούν συντονισμένα. Η δοκιμή που επιχειρήθηκε δεν είναι παρά ενδεικτική και δίνει το περίγραμμα αυτού που εύκολα θα μπορούσε να φανταστεί κανείς. Εφαρμόζεται μοναδικά στις δυο περιοχές: της Παλαιόχωρας, όπου η διευθέτηση προσαρμόζεται στην παλιά πόλη και στα Κουντούρα, όπου προσφέρει μεγαλύτερη ελευθερία επιλογών.

A. Η Παλαιόχωρα

Η Παλαιόχωρα είναι στην πραγματικότητα μια αρχαία πόλη. Οι σύγχρονες διευθετήσεις πρέπει να συμφιλωθούν με μια ελεγχόμενη επέκταση της πόλης (διατήρηση των αρχαίων μνημείων και των αγροτικών εκτάσεων). Η αστική ανάπτυξη θα πραγματοποιηθεί προς τα βόρεια, αρχίζοντας από την δημιουργία ενός νέου κέντρου όπου θα στεγαστούν διοικητικές υπηρεσίες και γραφεία. Το πολεοδομικό σχέδιο υπακούει σε απλούς κανόνες : ένα δίκτυο περιφερειακών οδικών αξόνων, με κατεύθυνση από βορρά προς νότο και με μεγάλο πλάτος (10 μ.), διατηρώντας την δομή των υφιστάμενων αξόνων στο κέντρο. Θα προβλεφθούν επίσης συνδέσεις με τα Κουντούρα και με την ακτή, για την εξυπηρέτηση της μεταφοράς των επιβατών και των αλιευμάτων στην περίμετρο του κάστρου. Η αλιεία θα πρέπει να ενισχυθεί με κατάλληλη διευθέτηση του λιμανιού και της παραγοράς και με την δημιουργία βιομηχανιών συσκευασίας (Υπουργείο Ανάπτυξης, 1996).

Η τουριστική κίνηση στην Παλαιόχωρα είναι εποχική ακόμα και αν γίνει δυνατή η επιμήκυνση της περιόδου και σε ένα μέρος του χειμώνα. Συμπληρωματικές πηγές απασχόλησης και εισοδημάτων είναι απαραίτητες. Οι δυνατότητες πρόσβασης και το δημογραφικό πρόβλημα ζητούν λύσεις. Μια ιδέα που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς μελέτης, θα ήταν η δημιουργία στην Κρήτη ενός κέντρου επικοινωνίας, ανταλλαγών (κύρια στον τεχνολογικό τομέα) και υπηρεσιών με την ευρύτερη περιοχή και κύρια με την Μέση Ανατολή. Το νησί αποτελεί συνδεδετικό κρίκο μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης

και ενός μέρους του κόσμου, το οποίο κάποια στιγμή θα ξαναβρεί μια γεωπολιτική ισορροπία. Η Παλαιόχωρα θα μπορούσε να συγκεντρώσει σε μια ζώνη εμπορικές επιχειρήσεις συσκευασίας ή εξαγωγής, που θα μπορούσαν με την σειρά τους να προκαλέσουν την εγκατάσταση υπηρεσιών και να γεννηθεί έτσι ένας πόλος προωθημένης τεχνολογίας. Η διεθνοποίηση των υπηρεσιών και της παραγωγής θα προσέδιδε στην πόλη την οικονομική προώθηση που της λείπει και την οποία ο τουρισμός μόνος του δεν μπορεί να εξασφαλίσει. Για τον σκοπό λοιπόν αυτό πρέπει να προβλεφθεί ένας χώρος που θα αποδοθεί στις επιχειρήσεις (τεχνολογικό πάρκο).

Ο τουρισμός φυσικά δεν θα πρέπει να παραμεληθεί. Το σχέδιο που προτείνεται προβλέπει την δημιουργία 1.000 κλινών σε ξενοδοχειακές μονάδες, στις οποίες προστίθενται 330 σε bungalows που είναι της μόδας, καθώς επίσης και 150 σε μοτέλ. Τόποι διαμονής, δευτερεύοντες ή τοπικοί (που απευθύνονται ειδικότερα σε Έλληνες), θα είναι συγκεντρωμένοι σε συγκροτήματα, με κάθε σπίτι να διαθέτει 1.000 τ.μ. κήπου. Οι εγκαταστάσεις που συνοδεύουν την τουριστική δραστηριότητα είναι διάσπαρτες στον αστικό ιστό και δημιουργούν ζωηρή κίνηση (καφενεία, εστιατόρια, μπαρ, ταβέρνες, εμπορικά καταστήματα κάθε είδους, υποκαταστήματα τραπεζών, εταιρείες μεταφορών). Οι παραλίες θα είναι επίσης εξοπλισμένες με τα απαραίτητα. Τέλος, δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί η καλλιτεχνική συνιστώσα, καθόσον οι Έλληνες αναζητούν στα μνημεία του παρελθόντος την ιστορία τους και στην θεατρική έκφραση τις βάσεις του πολιτισμού τους. Το κάστρο ενδείκνυται πλήρως για να υποδεχθεί ένα ζωντανό πολιτιστικό κέντρο, να στεγάσει ένα ανοικτό θέατρο 5.000 θεατών που να επιτρέπει και την προβολή ταινιών, βιβλιοθήκη, σχολή μουσικής και ένα μουσείο. Ο υπόλοιπος χώρος θα γίνει πάρκο με δέντρα που θα καταλήγει σε ένα ξέφωτο, διευθετημένο σαν χώρος ανοικτών εκθέσεων, καλυμμένος με υφασμάτινη κατασκευή που θα ελαφρύνει το βάρος των προπυλαίων του κάστρου με τις προεξέχουσες γωνίες, διευκολύνοντας την ένταξή του στο περιβάλλον της πόλης.

B. Το σύμπλεγμα στα Κουντούρα

Το σύμπλεγμα στα Κουντούρα είναι η άλλη πρόταση, που έχει διαφορετικούς στόχους. Απευθύνεται σε κοινό που ενδιαφέρεται για τον αθλητισμό και μπορεί να γίνει ένα διεθνές κέντρο ολυμπιακής προετοιμασίας, σε έναν τόπο που παραπέμπει στις ρίζες της άμιλλας. Προς τον στόχο αυτό σκοπεύει ο εξοπλισμός και οι υποδομές υποδοχής και ψυχαγωγίας που προβλέπονται. Οι δυνατότητες στέγασης είναι λίγο μεγαλύτερες από αυτές της Παλαιόχωρας (900 δωμάτια σε ξενοδοχεία και 390 σε bungalows) αλλά σε αυτά προστίθενται και ενοικιαζόμενα ιδιωτικά διαμερίσματα. Χρειάζεται ένα κάμπινγκ με έκταση 30 στρεμμάτων, καλά οργανωμένο, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των νεότερων και των οικογενειών. Απαραίτητη είναι και μια μαρίνα για να βοηθήσει την ανάπτυξη της ιστιοπλοΐας και του ναυταθλητισμού. Τέλος προγραμματίζεται και η κατασκευή 80 ατομικών

κατοικιών.

Ο συνολικός εξοπλισμός θα είναι πλήρης (φύλαξη, εμπορικά κέντρα, εξοπλισμός της παραλίας, υπηρεσίες προς τους ενοίκους και τους οπαδούς του θαλάσσιου αθλητισμού). Αντίθετα η καλλιτεχνική κίνηση είναι μειωμένη γιατί η Παλαιόχωρα είναι κοντά. Η έμφαση δίνεται κύρια στον αθλητισμό, τόσο σε κλειστές αίθουσες (γυμναστική, βόλεϊ, μπάσκετ, σκουός) όσο και σε ανοικτούς χώρους (στάδια, γήπεδα τένις για ατομική και ομαδική χρήση). Τέλος ένα συνεδριακό κέντρο θα συμμετέχει με τον εξοπλισμό του, που μπορεί να χρησιμεύσει για την αναψυχή των συνέδρων ή για να υποδεχθεί συνέδρια εστιασμένα περισσότερο στον αθλητισμό, την αθλητική ιατρική και την παιδαγωγική.

Το σημαντικό σημείο αυτού του σχεδίου συνίσταται στην πρωτότυπη ιδέα για την δημιουργία ενός ναυτικού κέντρου. Η χερσόνησος στα Κουντούρα χωρίζεται από την ξηρά με ένα κανάλι. Το νησί που δημιουργείται έτσι βρίσκεται σε συμφωνία με τα ελληνικά αρχιτεκτονικά πρότυπα, για ένα σχέδιο σε διαφορετικά επίπεδα. Σχηματίζεται μια παραθαλάσσια πόλη που απλώνει τους βραχίονες της προκυμιάς της σχηματίζοντας δύο μαρίνες και αποτελεί μια αυτόνομη ζώνη, εξοπλισμένη με χώρους διαμονής και εξυπηρετήσεων (εστιατόριο και διάφορες εμπορικές ή άλλες υπηρεσίες).

Συμπερασματικά, οι προτάσεις για την περιοχή :

- Δίνουν το παράδειγμα μιας ολοκληρωμένης διευθέτησης, συνδυάζοντας τα θέλητρα των ακτών με αυτά ενός κοντινού ορεινού τοπίου, με δύσκολη όμως προσπέλαση.
- Επιζητούν νεωτερισμούς, ικανούς να προσελκύσουν νέους πελάτες, έλληνες ή ξένους.
- Οι τουριστικοί σταθμοί, με τον τρόπο αυτό, καλούνται να γίνουν δυναμικοί πόλοι ανάπτυξης, σε αρμονία με τα χωρικά και φυσικά χαρακτηριστικά τους, που αποτελούν τον πλούτο του νομού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κάθε περιοχή του νομού Χανίων διατηρεί την προσωπικότητά της και τους ιδιαίτερους τρόπους οργάνωσής της. Παρατηρούμε ότι οι προτάσεις που παρουσιάσθηκαν κινούνται σε διαφορετικές κατευθύνσεις ανάλογα με τις ανάγκες που απαιτούνται, τις δυνατότητες, τις προοπτικές, αλλά και τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής.

Ο νομός Χανίων διαθέτει όλα εκείνα τα πλεονεκτήματα που του δίνουν τη δυνατότητα για προώθηση ενός μοντέλου ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης, προσαρμοσμένου τόσο στις τοπικές συνθήκες όσο και στις νέες απαιτήσεις. Με την αξιοποίηση λοιπόν τόσο της πλούσιας οικιστικής κληρονομιάς όσο και των περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, θα δοθεί η δυνατότητα προσέλκυσης ενός νέου τουριστικού κοινού, το οποίο στρέφεται

ολοένα και περισσότερο προς τον οικοτουρισμό και τον πολιτισμικό τουρισμό.

Ειδικότερα πρέπει να δοθεί έμφαση στο δίπολο που συνδυάζει την ανάπτυξη της παράκτιας και θαλάσσιας ζώνης με την αξιοποίηση του φυσικού και πατρογονικού πλούτου στο εσωτερικό του νομού και ιδιαίτερα της ορεινής ζώνης. Βέβαια δεν θα πρέπει να απομωνωθούν περιοχές στο εσωτερικό του νομού με ιδιαίτερα στοιχεία, οι οποίες από μόνες τους έχουν τη δυναμική να αποτελέσουν πόλους τουριστικής έλξης ακόμη και αν αυτές βρίσκονται εκτός του παραπάνω δίπολου. Σκοπός λοιπόν είναι η τουριστική αξιοποίηση του νομού, μέσω ενός ορθολογικού και εναρμονισμένου με το περιβάλλον χωροταξικού σχεδιασμού, ο οποίος θα είναι κυρίως προσαρμοσμένος στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Δεν πρόκειται λοιπόν απλά για την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος αλλά μέσω αυτής, για τη δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων, εσόδων και απασχόλησης για τον πληθυσμό. Η ανάπτυξη του τουρισμού με αυτή τη λογική μπορεί συνελπώς να αποτελέσει τη βάση για την αναδόμηση της οικονομίας και την επιστροφή της δημογραφικής αύξησης.

Βιβλιογραφία

- Περιφέρεια Κρήτης (1998) "Κρήτη–Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού", Ηράκλειο: Γραφείο Τουρισμού Περιφέρειας Κρήτης.
- Περιφέρεια Κρήτης (2000) "Μελέτη σχεδιασμού ανάπτυξης αγροτουριστικών δραστηριοτήτων", Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης.
- Περιφέρεια Κρήτης (1998) "Περιφερειακή Στρατηγική 2000-2006", Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης.
- Περιφέρεια Κρήτης (1999) "Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στην Κρήτη", Οδηγός για τους επενδυτές στην Τοπική και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, Πρόγραμμα ALTENER II, Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης.
- Περιφέρεια Κρήτης (1995) "Περιγραμμά Περιφερειακής Τουριστικής Πολιτικής για την Κρήτη", Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης.
- Υπουργείο Ανάπτυξης – ΕΟΤ (1999) "Πρόταση Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006. Τομέας Τουρισμού", Αθήνα: Τομέας Τουρισμού", .
- Υπουργείο Ανάπτυξης (1996) "Ποιοτικό Προϊόν Κρήτης, Πρωτογενής Τομέας, Μεταποίηση, Τουριστικές Επιχειρήσεις", Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης
- Υπουργείο Ανάπτυξης–ΕΟΤ (2003) "Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης", Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξη.
- ΥΠΕΧΩΔΕ, Διεύθυνση Χωροταξίας (1998) "Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης", Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

ΥΧΟΠ, Διεύθυνση Χωροταξίας (1984) "Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης Νομού Χανίων", Αθήνα: ΥΧΟΠ.

Εταιρεία Τουρισμού Κρήτης (1999) "Μελέτη τουριστικής και οικολογικής αξιοποίησης των ορεινών όγκων της Κρήτης", Ηράκλειο: Εταιρεία Τουρισμού Κρήτης.